

problémák megoldását egy-két esetben megkerülni látszik (pl. a nemzetiségi kérdés jelentkezését a politikusi és a regényíró Jókainál). E recenzió valamennyi gondolata Nagy Miklós Jókai-dolgozataiból indult ki, előző monográfiája és e szépen megírt műve kérdés-felvéseire, téziseire igyekezett választ keresni. S bár a megoldás mikéntjét többnyire más úton keressük, úgy érezzük, végkövetkeztetéseinkben többnyire ugyanoda jutotunk, ahova Nagy Miklós. Könyve az *Arcok és vallomások* sorozat egyik legjobb darabja, s ez a tény önmagában is jelentőssé teszi a mű megjelenését.

Fried István

Csáth Géza: Írások az élet jó és rossz dolgairól. Kritikák, cikkek, karcolatok. Az írásokat összegyűjtötte, a szöveget gondozta, a bevezető tanulmányt és a jegyzetet írta: Dér Zoltán. Szabadka 1975. Szabadkai Munkásegyletem kiadása. 337 l. (Életjel Könyvek 5.)

Csáth Géza válogatott elbeszéléseinek (*A varázsló halála*, 1964), zenei tárgyú kritikáinak (*Éjszakai esztétizálás*, 1971) és drámáinak kiadása után (*Hamvazószerda*, 1974) — ez utóbbinak összeállítás, bevezető tanulmánnyal való ellátása szintén az íróról már önéletrajzi kismonográfiát (*Az árny zarán-doka*, 1969) publikáló Dér Zoltán érdeme —, most a korábban már-már elfelejtett, jelentős századeleji író publicisztikájáról ad Dér Zoltán gondos áttekintést. Örömmel regisztrálhatjuk a Csáth Géza-i életmű immáron negyedik alkotói szférájának a feltárását; az irodalomkritikus, az esztéta, a közéleti publicista és az ideggyógyászat legújabb eredményeit közvetítő személyiség megjelenését. Az eddigiekhez talán már csak annyit tehetnénk hozzá, hogy az elsősorban az impresszionizmus-szimbolizmus és a századelő új lélektan felfedezéseivel dolgozó pszichológiai realizmus jegyében fogant, az induló Nyugat sodrában formálódó novellisztika teljes kötetbe gyűjtése még várhat magára (*A varázsló halálából* nagyon sok jelentős szimbolista novella kimaradt), és hátra van a nagyobb lélegzetű, a teljes írói, kritikus, publicisztikai, ideggyógyászati pályát elemző Csáth-tanulmány megírása is.

Dér Zoltán két egységre tagolta Csáth publicisztikájának gyűjteményét. Az első — *Irodalom, művészet, tudomány* — irodalmi és képzőművészeti kritikáit, esztétikai, közönségpszichológiai írásait és a modern ideggyógyászat eredményeinek az interpretálóját, népszerűsítőjét mutatja be. Nagyon jól egészítik ki ezt a fejezetet az *Éjszakai esztétizálás*ból kimaradt zenei tárgyú írások is. A második szerkezeti egység — *Társadalom, művelő-*

dés, élet — Csáth közéleti, politikai-morális érdeklődéséről vallanak, a modern életforma, életvitel problémáiról adnak — a kitűnő orvos szemszögéből is — közérdekű tanácsokat, meglátásokat.

Igaza van Dér Zoltánnak abban, hogy Csáth nem volt olyan jelentős irodalomkritikus egyéniség, mint nyugatos pályatársai. De határozott érzéke volt az alkotó portréjának, a személyiség legbensőbb tartományainak megrajzolásához (*Bródy Sándor*), finom esztétikai izlése rögtön felfedezte a Holnap és a Nyugat mozgalmának, Ignótus, Hatvány, Lukács György munkásságának jelentőségét. S ha némelykor túlzott (Bíró Lajost például a századelő legjobb novellistájának nevezte) vagy tévedett (Kanizsai Ferenc *Terkájaról* dicsőhimnuszt zengett), az írói motívumoknak — ahogy ő nevezte „komplexumoknak —, a stílus rétegeinek, novumainak feltérképezésekor, a művészi asszociációs pályák követekekor rendkívüli pszichológiai érzéke mindig remekelt (*Az isteni kert, Jegyzetek egy új rajzgyűjteményről és a művészetekről, Ópiumálmok, Aiglon* — Sassy Attila — *nyolc grafikája*). Nagyon fontos mondanivalója volt Mikszáthról és Jókairól is. Mikszáth művészeté iránti elismerése ellenére is (*Jegyzetek Mikszáthról és az új regényről*), egy újfajta, a korábnál szuverénebb írói személyiség, látásmód kibontakozásának szükségességére, a regényfigurák teljes személyiségének mélyebb elemzésére, modern lélektan megközelítésére helyezi a hangsúlyt. Érdekes párhuzamot von Mikszáth és Jókai erotikája között (Freud egyik jelentős magyar interpretálójaként a szexualitás Csáth novellisztikájában és publicisztikájában egyaránt jelentős szerepet játszik). Mikszáth nőszereplőinek egyszerű, tiszta, házias bájával, nőiességével szemben Jókai nőalakjainak összetettebb, kavargóbb érzelm- és ösztönvilágát, Jókai erotikájának bujább színeit tartja modernebbnek, izgalmasabbnak. Jókai nagyságát mindvégig elismeri (*Jókai, Egy Jókai-regény analízise*) — a nyugatosok kritikai álláspontjával meg egyezően, sosem Jókait támadja, hanem a Gyulai-iskolának és követőiknek merev esztétikájától határolja el magát. Jókai ösztönös mélylélektan felfedezéseit örömmel üdvözli (*Enyém, tied, övé*), de súlyos morfinista korszakában, a világháború nacionalista lázától is megérintve, a lélekelemző Jókai nagyságát — Dosztojevszkij, Tolsztoj, Balzac, Flaubert fölé helyezve — erősen túlértékeli. A *Művészi alkotások élvezése* c. cikke az író és az olvasó szemszögéből vizsgálja — nagyon finom megfigyelésekkel — a hősközzel való azonosulás lélektanát.

Az ideggyógyász Csáth (Brenner József) éveken át volt a Moravcsik-idegklinika gyakornoka. Már Ferenczi Sándor, Nyíró Gyula és mások interpretálásai előtt — pszichiátriai

szakkönyve, *Az elmebetegségek pszichikus mechanizmusa* 1912-ben jelent meg — nemcsak ismertette, hanem a gyakorlatba is átültette a Breuer és Freud által kidolgozott pszichoanalízist. Csáth ismeretterjesztő cikkei Freud álomelemzésének, a freudi „én”-szerkezetnek, komplexusoknak, ösztönköröknek a bemutatásai — de sokkal többek is ennél. Különösen nagy figyelmet fordít Csáth a személyiség külső-belső konfliktusait feloldó, rekompenzáló törekvésekre: a hisztériának, traumáknak, emberi tragédiáknak paranoiába, skizofréniába való áthajlására, az egészségesen „rekompenzáló” tudat és a kényszerképzetek világa közötti éles határ megvonásának nehézségeire. Ugyanakkor — s ebben némileg elkülönül Freud tanításaitól — nem épít pszichológiája köré mitológiát, nem fetisizálja az ösztönvilág uralmát. Minden cikke az egészséges emberismeretre és önismeretre tanít, Csáth hisz az ember megismerhetőségében, bízik a „tudatos én” (morális én) és a „tudatalatti én” (ösztönvilág) — az ember és a társadalom szolgálatába állítható — harmonikus egységében. Az öncsalások ingoványába tévedt embert figyelmeztetik ezek a cikkek ma is modern, izgalmas érvénnyel — a tiszta ráció, az érzelmek és az egészséges ösztönök kiélésének, szintézisének igényével.

Rendkívüli bátorsággal lép fel Csáth írásában az egyház — az iskolai gyakorlatban is kötelező érvénnyel árukt — „cukrosvíz-metafizikája” ellen (*A hittantantításról*); érdekes mondanivalója van *A vallások és mítoszok pszichológiájáról* is. A túlvilági életbe vetett hit a halállal — és persze a társadalmi nyomorúsággal — szembeni rekompenzáció is szerinte. *A Tudomány, művelődés, élet* című alatt összegyűjtött cikkei a feudális lápvilágon „épült” magyar polgári erkölcs ellenében egy humánus, kemény, természetes morált hirdetnek (*A Prielle-ügy, Isodora Duncan és a berlini spíszbürgerek, Sajtó és erkölcs, Amerikai párbaj, Gyerekszeretem*). Hétköznapi tragédiákban, a riportszerű megközelítésben (*Szegény pesti kisgyerekek*) is — ugyanúgy mint például Kosztolányi a mentőöknél írott, riportjában — képes meglátni az általános társadalmi kórokat, tüneteket.

A „petit morphinisme” határát (1913) átlépvé, 1914 után egyre gyűrűlő írásaival, Csáth már nem tudott teljes diagnózist adni az általa is felvetett társadalmi, esztétikai pszichológiai kérdésekre. A gyűjtemény — *Írások az élet jó és rossz dolgairól* — így is egy jelentős gondolkodó publicisztikai erőfeszítéseit revelálják.

Czére Béla

Salyámósy Miklós: *Magyar irodalom Németországban 1913—1933*. Bp. 1973. Akadémiai K. 183 l. (Modern Filológiai Füzetek)

Mennyit és mit tudnak rólunk a világban, Európa egyes országaiban és egyes nyelvterületein — mindig jelen levő és egy kicsit mindig fájó kérdés, akár gazdasági-politikai, akár kulturális vonatkozásait tekintjük. Nemzeti önismeretünk objektivitásához, önmagunk valódi értékeléséhez elengedhetetlen tényező ennek csak viszonylagos ismerete is. Salyámósy Miklós az irodalom területére vonatkoztatva teszi fel ezt a kérdést, meg-hozza olyan „nagyományos”, évszázados kapcsolatot illetően, mint a német, s olyan korszakban (1913—1933), amely mindkét nép történelmében egyaránt bővelkedett sorsfordulóknak. A jól megválasztott korszakhatárok azonban elsősorban nem történelmileg, hanem irodalmilag helytállóak, főként a magyar irodalmi fejlődés szempontjából. Az a 20 év, amelyben a szerző a magyar irodalom német nyelvű recepcióját vizsgálja, a magyar irodalmi fejlődés egyik legjelentősebb periódusa. Ugyanez nem mondható el teljes mértékben a befogadó terület irodalmáról — de a könyv szempontjából nem is lényeges. Mint azt a szerző előszavában ki is emeli, ezt a korszakot a befogadás vonatkozásában, a német nyelvterületen inkább a kedvező politikai-történelmi atmoszféra miatt választotta. Ugyancsak a rövid és tömör előszóban ismertetett vizsgálódásának szempontjait, amelyek a választott téma és az adott anyag következtében elsősorban irodalomszociológiai jellegűek. E szempontot következetesen végig is viszi, mint azt az egyes fejezetcímek mutatják: *Művek és kiadók, Német visszhang a korabeli magyar irodalomra, A magyar irodalom recepciójának általános vonásai*. A fejezeteken belül rendkívül precízen osztályozza az egyes anyagrészeket: a magyar nyelvű irodalomból válogatott antológiákat, az egyes szerzők egyes műveinek megjelenési körülményeit, a megjelent mű (művek) kiadói környezetét s a művek fogadtatását a szélsőjobboldali művészetkritikától kezdve egészen az NKP hivatalos és nem hivatalos orgánumaig. Hatalmas filológiai anyagot dolgozott fel a szerző, alapos kutatómunkát végzett. Nemcsak az elsővonalbeli magyar írók, Ady, Babits és Kosztolányi recepciójára terjesztette ki figyelmét, hanem a lektűrök és a giccs határát súroló irodalom fogadtatására is. Olykor túl bőségesnek is éreztük ezt az anyagot, s úgy tűnik, hogy a szerző az adatok tömkelegének feldolgozására, rendszerezésére helyezvén a súlyt — az önmaga számára választott, már említett irodalomszociológiai szempontoknak eleget téve — a tágabb összefüggések feltárását, bizonyos szükségesnek látszó elméleti következtetések lehetőségét